

z kapitalistických armád

K VÝVOJI VOJENSKOPOLITICKÉ SITUACE NA JIHOVÝCHODNÍM KŘÍDLE SEVEROATLANTICKÉHO PAKTU

Jaroslav Vincenc

Celé jižní křídlo Severoatlantického paktu, od Portugalska až po Turecko, prochází v posledním období složitým vývojem, který oslabuje politickou jednotu a vojenskou připravenost aliance v tomto prostoru. Velení paktu i jeho hlavní členské státy v čele s USA proto stupňují svou aktivitu k zajištění proatlantické orientace v této oblasti a k urovnání problémů a potíží ve vztazích mezi nimi navzájem a vůči NATO.

V západní části této oblasti se jim přes existenci organizovaných a vlivných levicových sil tento cíl částečně daří realizovat. Svým nátlakem přispěly k relativní stabilizaci buržoazního společenského zřízení v Portugalsku, vznikají podmínky pro předpokládané přijetí Španělska do NATO a zatím se podařilo zabránit vstupu komunistů do italské vlády.

V oblasti východního Středomoří je situace poněkud odlišná. V obou zdejších státech NATO, v Řecku a Turecku, jsou skutečné pokrokové síly slabé a roztržité a významný růst politického vlivu levice je proto nepravděpodobný. Z atlantického hlediska jsou však pro jednotu aliance a její akceschopnost v tomto prostoru nebezpečné řecko-turecké rozpory a v jejich důsledku narušené vztahy obou zemí k NATO a k USA.

Velení NATO z toho důvodu rozvíjí rozsáhlou iniciativu, která by postupně měla vést k překlenutí těch rozporů a k zajištění plného využití hospodářských a lidských zdrojů, vojenského potenciálu i teritoria Řecka a Turecka ve prospěch realizace záměrů Severoatlantického paktu.

Ze strategického hlediska tvoří oblast jihovýchodního válečného dva strategické prostory: „východní středomořský“, který zahrnuje oblast Středomořího moře východně od Sicílie včetně ostrovů Kréty a Kypru a pobřeží přilehlých evropských, severoafrických a asijských států a „řecko-turecký“, který zahrnuje kontinentální území Řecka, teritorium Turecka, Egejského moře s jeho ostrovy, Marmarské moře, mořské úžiny Dardanely a Bosporu a přilehlé oblasti Středomořího a Černého moře.

Východní Středomoří jako celek má pro NATO zvláště velký význam, protože tvoří spojovací článek mezi Evropou, Afrikou a Asií. Jeho ovládnutí považuje NATO za nezbytné pro zajištění námořní dopravy surovin, především ropy, realizované z větší části ze středomořských přístavů, do nichž ústí ropovody z iráckých, saúdskoarabských, libyjských a alžírských naftových polí; svůj značný strategický význam si přes rostoucí objem přepravy kolem mysu Dobré naděje zachovává i Suezský průplav.

Pokus o převrat na Kypru, následně odstranění vojenského režimu a turecká vojenská invaze na ostrov (v létě 1974) spolu s nálezem naftových pramenů v Egejském moři a v důsledku toho sporem o vytčení hranic mezi oběma státy v tomto prostoru způsobily, že se otázky řecko-turecké oblasti dostaly do středu pozornosti velení NATO i jeho hlavních členských zemí. Nutnost účinně řešit vzniklé problémy a upevnit pozice aliance v této oblasti vyplývala z hlediska paktu rovněž z předcházejícího vývoje v Portugalsku a v Itálii, v nichž existovaly podmínky pro převzetí moci levicovými silami s potencionálním nebezpečím postupného rozkladu NATO na celém jeho jižním křídle.

Teritorium i vojenské připravenosti Řecka a Turecka příkládá velení aliance značnou vojenskopolitickou, geografickou i strategickou důležitost. Již v době míru slouží americká i spojenecká moderní elektronická zařízení na jejich území k rozsáhlé průzkumné činnosti především vůči SSSR a BLR. Atlantické vojenské základy v obou státech považuje NATO za nepostradatelné pro zajištění účinné protivzdušné obrany ozbrojených sil NATO na válčišti, ale především území obou států předpokládá využít jako nástupní prostor pro rozvinutí vojenských operací paktu proti státům Varšavské smlouvy v jižní Evropě.

Spory mezi Řeckem a Tureckem jsou dlouhodobého charakteru a daří se je tlumit pouze koordinovaným nátlakem velení NATO a jeho hlavních členských zemí. Již v letech 1963 a 1967 je snahy o ovlivnění vývoje na Kypru přivedly na práh ozbrojeného konfliktu, avšak po událostech z léta 1974 je situace ještě komplikovanější. Obsazením severní části ostrova (asi 38 % jeho celkové rozlohy) tureckými vojsky došlo k praktickému rozdělení Kypru a pravomoci centrální vlády fakticky platí pouze v řecké části státu. Ze strany Řecka a Turecka přitom narůstá tendence částečně se distancovat od problémů ostrova a řešení otázky

jeho budoucího uspořádání v podstatě přenechat na představitelích obou národnostních společenství. Kyperská Turci pod vedením Denktashe setrvávají na svých původních stanoviscích, která spočívají především v úsilí o fakticky úplné geografické oddělení obou národnostních skupin a o značnou decentralizaci výkonné moci; to by znamenalo podstatné omezení práv ústřední vlády. Naproti tomu připouštějí určité vlastní územní ústupky. V zářijových volbách do kyperského parlamentu jen v řecké části země zvítězila opět koalice pokrokových sil, která podporuje Makaria. Linie vlády k zachování nezávislosti a územní celistvosti zůstane proto zachována. V perspektivě však turecká neústupnost zřejmě povede k prosazení federálního uspořádání se značným stupněm autonomie a se zvýšením tureckého vlivu v budoucí centrální kyperské vládě.

Zhlediska NATO je ve vztahu ke Kypru určující zachování možností vojenského využití území ostrova ve prospěch paktu k průzkumu a případným leteckým operacím vůči SSSR a oblasti Blízkého východu. Jde mu proto především o zajištění funkční schopnosti dosavadních britských vojenských základů Akrotiri a Dhekelia na jižním pobřeží ostrova, které by v případě potřeby mohly využít i síly států aliance.

Spor o vytčení hranic v Egejském moři, aktualizovaný nálezy ropy na mořském dně, vyplývá z úsilí obou zemí zajistit si práva na těžbu této suroviny. V této souvislosti Řecko na Turecku požaduje uznání svrchovaných práv nad prakticky celým Egejským mořem, což je v protikladu k tureckému pojetí oprávněného nároku na příslušný kontinentální šelf, který přiléhá k turecké pevnině — tu část dna moře, která je podle mezinárodního práva součástí pevniny.

Spor mezi oběma státy prohloubil napětí ve vztazích mezi nimi, provázené intenzivním úsilím vlád obou zemí o prudký růst bojeschopnosti ozbrojených sil. Jejich armády byly v průběhu minulého období udržovány ve zvýšeném stupni bojové pohotovosti a byla řešena opatření k zajištění rychlého tempa modernizace a účinnějšího systému velení. Obě země podstatně zvyšují vojenské rozpočty a usilují o získání rozsáhlejší vojenské pomoci od hlavních zemí NATO. V souvislosti s trvajícím krizí ve vzájemných vztazích vytvořilo Řecko v oblasti Trákie v pohraniční oblasti s Tureckem další, 4. armádní sbor a také Turecko zahájilo v dubnu 1975 výstavbu nové, 4. armády,

určené k zasazení v tomto prostoru. Karamanlisova vláda, v rozporu s dřívějšími dohodami, zároveň rozmístila na řadu řeckých ostrovů přiléhajících k tureckému pobřeží vojenské jednotky a ostrovy opevnila. K prosazení svých záměrů odešla rovněž Turecku právo volně využívat vzdušného prostoru nad Egejským mořem. Zároveň si však je vědoma vojenské nerovnováhy a optimální cestu k realizaci svých cílů vůči Turecku vidí v politickém řešení, jehož pro řecký výsledek by mělo zajistit získávání stále jednoznačější podpory zejména ze strany NATO a USA.

Vojenský poměr sil nadále jednoznačně vyniká ve prospěch Turecka. V početních stavech jde o poměr 519:165 tisíců [pozemní vojsko 425:123, vojenské letectvo 52:23, vojenské námořnictvo 42:19] a v divizích 20:12. Obdobnou nerovnováhu vidíme i v bojové technice. V tancích asi 2960:1300, dělostřelectvu nad 100 mm 2430:1630, PT prostředcích 1350:900, PL prostředcích 614:325, letounech 446:350, povrchových bojových plavidlech 109:52, vyloďovacích prostředcích 87:71, ponorkách 19:8 atd.

Turecku, zachování jeho vojenské součinnosti v paktu s americkými a spojeneckými základy na jeho teritoriu, ve srovnání s Řeckem, příkládá velení aliance poněkud větší význam. Vychází přitom především z jeho značného lidského potenciálu, z početných, i když ve výcviku a výzbroji poněkud zaostávajících ozbrojených sil, ale zejména z jeho strategického postavení, které znamená spojovací článek mezi NATO a CENTO, příznivou polohu vůči oblasti Blízkého a Středního východu a dlouhé společné hranice s dvěma socialistickými státy SSSR a BLR.

Důležitost příkládá i celkem 39 americkým a spojeneckým základnám v Turecku, rozmístěným v jeho evropské i asijské části. Jde především o letiště, různá elektronická zařízení, systémy PVO, zpravodajské centrály a 14 skladů jaderné munice. Nejvýznamnější z nich jsou v Incirliku, Karamurselu a Izmiru a na pobřeží Černého moře (Sinok, Samson, Trabzon). Jádrem jejich personálu tvoří asi 7 tisíc amerických vojáků. Význam Turecka zvyšuje rovněž relativně značný počet letišť; celkem více než 60, z nichž 26 je 1. třídy, tedy vybavených pevnými přistávacími a startovacími drahami v délce nejméně 2,5 km. Pokud jde o řízení spojeneckých ozbrojených sil, jsou v tureckém Izmiru dvě velitelství — velitelství spojeneckého pozemního vojska v jiho-východní Evropě a velitelství 6. STLV.

Velení paktu příkládá značný význam zajištění vojenského ovládnutí obou mořských úžin — Bosporu (30,5 km délka, v nejužším místě 750 m šířka) a Dardanélám (61 km délka, šířka 1,2–6,5 km), jež má americké námořní flotile a vojenskému námořnictvu dalších zemí aliance trvale umožňovat přístup do Černého moře a naopak v případě konfliktu zabraňovat průjezdu plavidel států Varšavské smlouvy do Středomoří.

V důsledku úsilí velení NATO a především samotných Spojených států o urychlené urovnání řecko-tureckých rozporů po tureckém vojenském zásahu na Kypru došlo k podstatnému narušení turecko-amerických vztahů. Kongres USA, přes odpor americké vlády, s cílem přimět Turecko k ústupkům [především ke stažení jeho ozbrojených sil z ostrova], přijal v únoru 1975 rozhodnutí o zastavení dodávek amerických zbraní a bojové techniky pro tureckou armádu. Realizace tohoto opatření vedla k rychlému snižování bojeschopnosti tureckých ozbrojených sil, především vojenského letectva, neboť ani vlastní, málo rozvinutý zbrojní průmysl, ani eventuální pomoc ze západní Evropy, nemohly, vzhledem k převážnému vybavení turecké armády americkou technikou, nahradit dodávky z USA. V důsledku tohoto embarga narostl v Turecku anti-amerikanismus, jenž přispěl k rozhodnutí vlády [25. 7. 1975] formálně vypovědět bilaterální dohodu z července 1969, pozastavit činnost celkem 39 amerických vojenských základů a zařízení na tureckém území a převzít je pod národní kontrolu. Výjimku tvořily pouze sklady jaderné munice a letecká základna Incirlik. Jako další formy nátlaku na USA k odvolání embarga zvýšilo Turecko úsilí o rozvoj zbrojní spolupráce s NSR a s dalšími západoevropskými státy NATO a dále s Pakistanem, Libyí a Íránem. Náznačovalo rovněž ochotu přispět k prohlubování vztahů se socialistickými státy, především se SSSR.

S cílem poněkud omezit svou jednoznačnou závislost na spojencích v NATO při zabezpečování moderní bojové techniky Turecko přijalo řadu opatření k intenzivní výstavbě vlastního zbrojního průmyslu. Rychlý růst vojenských výdajů má umožnit vyčleňovat do roku 1982 postupně až 40 % z nich (ročně 3–3,5 miliardy dolarů) na rozvoj tohoto odvětví. V licenci vyráběné moderní letouny mají postupně nahradit současné letouny F-4, F-5 a F-104 i transportní letouny. Turecko předpokládá výrobu tanků LEOPARD, stíhačů tanků, dělostřeleckých a spojova-

cích prostředků a různých druhů řízených střel. Počítá i s vlastní výrobou menších bojových plavidel včetně ponorek a raketových rychlých člunů.

Různorodý turecký nátlak na USA, spolu s americkou snahou upevnit pozice NATO v oblasti jihovýchodního křídla, přinesly částečně odvolání embarga a zakájení jednání, která vyústila (26. 3. 1976) v podepsání nové bilaterální dohody o vojenské spolupráci. To znamená souhlas Turecka se zásadním zachováním a s obnovením činnosti amerických základů na jeho teritoriu a naopak americký příslib vojenské pomoci ve výši 1,366 miliardy dolarů v průběhu příštích let ve formě půjček, úvěrů a bojové techniky. Od září 1976 USA Turecku postupně dodávají především leteckou a námořní techniku a náhradní díly.

Formálně také byly na základních ustanovení tureckí velitelé, turecký personál má postupně převzít 50 % funkcí na nich a tureckému velení budou bezplatně předávány zpravodajské údaje získané americkými zařízeními. Celkově tento kompromis vyhovuje oběma stranám. Z hlediska USA vede dohoda k upevnění pozic NATO v prostoru, k částečnému uklidnění situace a k užšímu připoutání Turecka k paktu, zatímco poskytnuté americké prostředky umožní turecké vládě částečně oslabit vnitřní rozpory, finančně krýt nejdůležitější zbrojní projekty, zvyšovat bojovou připravenost ozbrojených sil a postupně zaujmout poněkud pružnější stanovisko ve sporech s Řeckem.

Rovněž vztahy Řecka k USA a k NATO jako celku jsou komplikované. Nová řecká vláda, vycházející z teze, že USA a NATO nevyvinuly dostatečně úsilí k zabránění turecké invaze na Kypr, s cílem vynutit si silnější atlantickou podporu při řešení sporů s Tureckem a vedena snahou zároveň upevnit vlastní postavení v zemi, jejíž veřejné mínění se stalo vyhraněně protiamerické, oznámila 15. 8. 1974 své vystoupení z vojenské struktury paktu. Po tomto rozhodnutí následoval odchod řeckých představitelů z izmirského Vrchního velitelství spojeneckých pozemních sil v jihovýchodní Evropě, uzavření předem nastaveného stanoviště tohoto velitelství v řeckých Salonikách, zákaz cvičení spojeneckých ozbrojených sil na řeckém teritoriu, odmítnutí účasti řeckých jednotek na spojeneckých cvičeních, ukončení činnosti řeckých představitelů v nejvyšších vojenských orgánech NATO (ve Výboru pro plánování obrany a ve Skupině pro jaderné plánování) a zasta-

vení průzkumných letů řeckého letectva podél hranice s BLR.

S cílem zachovat úzké vojenské spojení s paktem a možností perspektivního obnovení plného členství v jeho vojenské struktuře tato opatření neznamenaají úplné přerušování vojenské spolupráce Řecka s aliancí, ale nejsou ani v praxi jednoznačně realizována.

Řečtí důstojníci nadále pracují ve Vojenském výboru NATO i v různých orgánech podřízených Výboru pro plánování obrany a v neapolském Vrchním velitelství spojených ozbrojených sil v jižní Evropě, Řecko se zapojilo do činnosti „nezávislé programové skupiny“ vytvořené v únoru 1976, jež má koordinovat zbrojní spolupráci zemí evropské skupiny a Francie. Vláda v jednotlivých případech umožňuje využívání řeckého vzdušného prostoru a mořského teritoria spojeneckými ozbrojenými silami, povolila další činnost spojeneckých průzkumných a zpravodajských zařízení i existenci spojeneckého systému PVO NADGE a skladů jaderné munice na svém území, paktu zůstala k dispozici raketová střelnice na Krétě, rozvíjejí se kontakty jednotlivých druhů řeckých a spojeneckých ozbrojených sil a řecké jednotky se občas účastní i spojeneckých cvičení.

Úzké vojenské sepětí Řecka s NATO zůstává tedy zachováno a je dále rozvíjeno, přičemž politická příslušnost země k paktu ani nebyla nikdy zpochybňována. Příslušná dohoda mezi řeckou vládou a velením NATO navíc předpokládá, že v době míru řecké ozbrojené síly podléhají sice národnímu, v případě napětí nebo konfliktu však spojeneckému velení. Z nedávných prohlášení ministerského předsedy Karamanlise přitom vyplývá, že země hodlá po etapách příslušnost k vojenské struktuře NATO plně obnovit.

Z čistě vojenského hlediska mají kroky, související s vystoupením Řecka z vojenské struktury paktu, pouze sekundární význam. Podstatněji neovlivňují vojenskou připravenost země, naopak zvýšením finančních prostředků a rychlou modernizací armády je její hodnota zvyšována. V neprospěch NATO v této oblasti však jednoznačně působí příslušnost řecko-turecké vojenské spolupráce, jež bude mít dlouhodobý charakter a určité omezení možností využívat řeckého teritoria americkou 6. námořní flotilou, hlavní vojenskou silou USA ve Středomoří.

Přes tato řecká opatření vláda USA ani v době krize ve vzájemných vztazích nezastavila svou vojenskou pomoc Řecku (ročně asi v hodnotě 165 milionů dolarů),

což především zabránilo dalšímu zostřování rozporů a přineslo omezení původních řeckých požadavků na snížení americké vojenské přítomnosti v zemi. USA sice v roce 1975 navrátily Řecku námořní základnu Eleusis a pod řecké velení převedly leteckou základnu Hellenikon (obě u Athén), fakticky však tím řecké vládě šlo především o uklidnění antiamericky orientovaného veřejného mínění, které požadovalo úplný odchod Američanů z Řecka. Následná bilaterální dohoda z dubna 1976 znamená americkou pomoc 700 milionů dolarů v průběhu příštího čtyřletého období (1977—80) a příslib působení ve prospěch vyřešení kyperského a egejského sporu. USA naproti tomu získaly, přes formální obsazení nejvyšších funkcí řeckými veliteli, právo neohraničeného využívání těchto základen: námořní a letecké v krétském zálivu Suda, radiolokačních a zpravodajských zařízení raketové střelnice na Krétě, letišť v Hellenikonu a zpravodajských centrál u Maratonu a v Nea Makri. V souladu s předcházejícími dohodami USA dodávají Řecku moderní bojovou techniku, zejména vojenské dopravní letouny C-130 Hercules, PTRS TOW, systémy PVO REDEYE atd.

Ze západoevropských zemí NATO se ve prospěch řešení problémů na jihovýchodním křídle paktu angažují především Francie a NSR, které kromě vlastních samostatných iniciativ získávají také EHS jako celek k udílení různých ekonomických výhod Řecku a Turecku a tím k prohlubování vazeb obou zemí se společenstvím. Zejména u Řecka se přitom počítá s perspektivním přijetím za plnoprávného člena společenství.

NSR zachovává vůči Řecku a Turecku princip vyvážené politiky. V srpnu 1975 s oběma uzavřely dohody o bezplatných dodávkách použitého vojenského materiálu v hodnotě po 100 miliónech marek; proti úhradě dostanou rovněž západoněmecké ponorky a další vojenský materiál. Turecku poskytuje NSR také kapitálovou pomoc (v roce 1976 132 miliónů marek), již má být využito pro realizaci programů budování vlastního zbrojního, především leteckého a loďařského průmyslu. Některé druhy bojové techniky má Turecko vyrábět v západoněmecké licenci. V souladu s dohodou ze srpna 1976 dodá NSR navíc Turecku 150 tanků LEOPARD, 52 letounů ALPHA JET, 28 systémů PLRS ROLAND, PTRS MILAN; v průběhu dalšího období se bude podílet na výstavbě tureckých zbrojních závodů částkou 800 miliónů dolarů.

U západoněmeckých vojenských dodávek Řecku jde zejména o protiletadlové dvoukanóny, PTRS, pěchotní zbraně, prostředky spojení a připravují se dodávky vojenských plavidel.

Francie se orientuje zejména na vojenskou součinnost s Řeckem. Zintenzivňují se kontakty mezi vojenskými představiteli, zvyšuje se francouzská pomoc při výstavbě i výcviku řecké armády. Z bojové techniky dodává Francie Řecku především tanky AMX, obrněné transportéry, letouny MIRAGE F-1, PTRS MILAN, raketové čluny atd. Řecko získává v menším rozsahu i bojovou techniku od Velké Británie (tanky CHIEFTAIN, leteckou a vojenskou výpočetní techniku) a počítá se s britskou pomocí při výstavbě tankového závodu. Od Itálie dostává Řecko obrněné transportéry a vrtulníky. Všechny západoevropské státy v souvislosti s poskytovanou pomocí požadují od Řecka návrat do vojenské struktury NATO.

Různorodým nátlakem především ekonomického a politického rázu se tedy Severoatlantickému paktu podařilo napětí na jihovýchodním křídle aliance částečně snížit, přispět k výraznému oslabení potencialní hrozby přímého vojenského střetnutí mezi Řeckem a Tureckem a vytvořit podmínky pro postupné urovnávání vztahů obou zemí k NATO a k USA. Staletě, historicky podmíněné řecko-turecké rozpory, dále vyostřené v posledním období, si však také v další perspektivě svou značnou hloubku zachovávají, i když lze počítat s navázáním poněkud širších kontaktů na úrovni vlád a mezi ozbrojenými silami obou států. Velení paktu bude hledat další metody a formy urovnání uvedených těžkostí. Za pozitivní jev přitom považuje prudké zvyšování vojenského úsilí Řecka a Turecka, motivované sice především jejich vzájemnými rozpory, zároveň však přinášející posilování vojenského potenciálu paktu v celém prostoru a přispívající tak k vytváření podmínek pro realizaci vojenskopolitických záměrů aliance v oblasti Středomoří. Je rovněž nutné očekávat, že Řecko bude dále rozvíjet vojenskou spolupráci se spojenci NATO, i když totální revize rozhodnutí o vystoupení země z vojenské struktury paktu není v blízké perspektivě pravděpodobná. Z vojenskopolitického hlediska v Řecku i v Turecku zesílí vliv hlavních západoevropských zemí, při zachování zásadní kontroly Spojených států nad vývojem v této oblasti. Celá oblast však pro vleklý charakter řecko-tureckých rozporů zůstane i nadále slabým článkem NATO.